

Η συμβολή του κλήρου στη Θράκη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Μαρία Αργυροπούλου

Περίληψη

Παρουσιάζεται η συμβολή της Εκκλησίας την περίοδο 1903-1922 κατά την οποία η Θράκη είχε να αντιμετωπίσει τις προσπάθειες εκβουλγαρισμού και εκτουρκισμού με κίνδυνο την αλλοίωση της ελληνικής εθνικής συνείδησης και της χριστιανικής πίστης. Η Εκκλησία συνέβαλε στη διάσωση της ελληνικής ταυτότητας. Το κήρυγμα, οι τελετουργίες και η εξομολόγηση θεωρήθηκαν εξίσου απαραίτητα με την εκπαίδευση. Ωστόσο, οι λεηλασίες που υπέστησαν οι ενορίες επέφεραν επιπλέον προβλήματα, τα οποία προσπαθούσαν να επιλύσουν οι ποιμενάρχες σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές. Αναδείχθηκαν άξιοι μητροπολίτες που αντιμετώπιζαν τα εθνικά και εκκλησιαστικά ζητήματα με υπευθυνότητα. Ο μητροπολίτης Αίνου Ιωακείμ Γεωργιάδης υπήρξε ένας από τους διαμεσολαβητές μεταξύ ελληνικού κράτους και Πατριαρχείου για τη διαχείριση των επιπτώσεων του μακεδονικού ζητήματος, των Βαλκανικών πολέμων και της Μικρασιατικής καταστροφής. Οι αυξημένες ποιμαντικές ανάγκες ανέδειξαν κρίσιμα ζητήματα προς διευθέτηση: οι μισθοδοσία και η μόρφωση του κλήρου βρέθηκαν στην ημερήσια ατζέντα των διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο θεσμών.

Abstract

The contribution of the Church in the period 1903-1922 is presented, during which Thrace had to face the attempts of evularization and Turkishization with the risk of altering the Greek national consciousness and the Christian faith. The Church contributed to saving the Greek identity. Preaching, rituals and confession were considered as necessary as education. However, the looting of the parishes caused additional problems, which the pastors tried to solve in cooperation with the local authorities. They emerged as worthy metropolitans who dealt with national and ecclesiastical issues with responsibility. The Metropolitan of Ainou Joakim Georgiadis was one of the mediators between the Greek state and the Patriarchate to manage the effects of the Macedonian issue, the Balkan wars and the Asia Minor disaster. Increased pastoral needs highlighted critical issues to be settled; salaries and the education of the clergy were on the daily agenda of negotiations between the two institutions.

Λέξεις-κλειδιά

Εθνική συνείδηση, χριστιανική συνείδηση, σχέσεις κράτους-Εκκλησίας, μητρόπολη Αίνου, Ιωακείμ Γεωργιάδης

Keywords

National consciousness, Christian consciousness, State-Church relations, Ainous metropolis, Joakim Georgiadis

Εισαγωγή

Ο Μακεδονικός αγώνας (1904-1908) ήταν η αντίδραση στο βουλγαρικό κράτος, το οποίο προσπαθούσε να εκβουλγαρίσει τον ελληνισμό της περιοχής της Μακεδονίας και της Θράκης και να κατακτήσει εδάφη που βρίσκονταν τότε υπό την τουρκική κατοχή. Η βουλγαρική προπαγάνδα έθετε σε κίνδυνο τη χριστιανική πίστη και αλλοίωνε την ελληνική εθνική συνείδηση, συνθήκη που ανετράπη με την διαμεσολάβηση της Εκκλησίας και κυρίως την ενεργό δράση των μητροπολιτών εκείνης της περιόδου. Επίσης, οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913) με την προσάρτηση των Νέων Χωρών και η Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922) απαιτούσαν τη συμμετοχή του κλήρου, ο οποίος συμμετείχε στο κίνημα του αλυτρωτισμού. Η εργασία επικεντρώνεται στα γεγονότα που εκτυλίσσονται στην μητρόπολη Αίνου της Θράκης, η οποία ανήκε διοικητικά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και ήταν ενεργή από το Μεσαίωνα μέχρι το 1922. Το 1909 με την περιέλευση της περιοχής στην Τουρκία, η μητρόπολη μεταφέρεται στο Δεδέαγατς, τη σημερινή Αλεξανδρούπολη. Η μητρόπολη Αίνου, μέσω του μητροπολίτη Ιωακείμ Γεωργιάδη (1907-1923), συνεργάστηκε με το Πατριαρχείο για να προσφέρει τις υπηρεσίες της. Ο Ιωακείμ στρατευμένος με το ελληνικό κράτος διαφύλαξε τη χριστιανική συνείδηση των περιοχών που βρισκόταν στο στόχαστρο των επεκτατικών βλέψεων των βαλκανικών κρατών.

1.1 Οι αγώνες για τη διαφύλαξη της Ορθοδοξίας και της εθνικής συνείδησης

Η Εκκλησία και ο κλήρος την εποχή του Μακεδονικού Αγώνα, των Βαλκανικών πολέμων και της Μικρασιατικής καταστροφής ήταν σπουδαία κοινωνική δύναμη, παρά το γεγονός ότι σε κάποιες περιπτώσεις ο κατώτερος κλήρος υποτιμούταν εξαιτίας της αμισθίας του που τον ανάγκαζε ζει σε συνθήκες απόλυτης ένδειας. Η ζωή του έθνους ταυτίστηκε με τη ζωή του κλήρου καθότι η Εκκλησία τάχθηκε να εξυπηρετεί τις εθνικές υποθέσεις. Η συνεργασία κράτους-Εκκλησίας θεωρούνταν αυτονόητη για την καταστολή των εχθρικών επιθέσεων και τη διαφύλαξη της Ορθοδοξίας. Αν και ο κατώτερος κλήρος δεν είχε ιδιαίτερη εκπαιδευτική μόρφωση, κατάρτιση και το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν αγράμματος κατάφερε να καταστεί φύλακας της παιδευτικής κίνησης. Η Εκκλησία ως δρώσα και δημιουργική κοινωνική δύναμη και ως εκπολιτιστικός παράγοντας του έθνους πρόσφερε με προθυμία και φιλογένεια· λειτούργησε αλληλέγγυα με απώτερο σκοπό την πρόοδο του έθνους.¹

Το κράτος και η Εκκλησία συναινούσε ότι η διαφύλαξη της Ορθοδοξίας και η διατήρηση της χριστιανικής πίστης αποτελούσαν τη βασική προϋπόθεση για την ιστορική συνέχεια και εθνική συνοχή του ακριτικού ελληνισμού. Έτσι, η Εκκλησία στρατευμένη με το κράτος έδρασε κατά ανάλογο τρόπο με οποιοδήποτε αγωνιστή. Κληρικοί συνέβαλαν στην επιβίωση του ελληνισμού ως ενιαίου θρακικού χώρου με το να καταφέρουν να διαφυλάξουν την Ορθοδοξία, να παρεμποδίσουν τον προσηλυτισμό και τους μαζικούς εξισλαμισμούς και κυρίως να βελτιώσουν το μορφωτικό επίπεδο των συμπατριωτών με την ίδρυση πολλών εκπαιδευτικών πυρήνων. Οι ιεράρχες υπήρξαν οι στυλοβάτες της Ορθοδοξίας μεριμνώντας για την συνέχιση της καλλιέργειας της ελληνικής παιδείας και των ελληνικών γραμμάτων.²

¹ «Ειδήσεις», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 42 (1991): 161-168.

² Κ. Α. Βακαλόπουλος, *Σύγχρονα εθνολογικά όρια του ελληνισμού στα Βαλκάνια-Θεωρητική προσέγγιση και ιστορική ερμηνεία της βαλκανικής συνύπαρξης*. εκδ. Αφοι Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1994, 79 επ.

Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα η Εκκλησία ανέλαβε να διδάξει το καθήκον και το δικαίωμα της ελευθερίας με συνέπεια να διεξαχθεί ένας μεγαλοπρεπής και επικός αγώνας. Πρωτοστάτησε για να ενισχύσει τον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό με τις κατάλληλες αρετές έτσι ώστε να ανταπεξέλθει στον πόλεμο. Ο πόλεμος εκείνη την εποχή είχε την ευλογία -άρα και τη συναίνεση- της Εκκλησίας επειδή γινόταν εναντίον όσων επιβουλεύονταν την ελληνική πατρίδα. Μπορεί, ακόμα, και να ηγείτο μιας πολεμικής εκστρατείας. Η Εκκλησία δεν στρατεύονταν κατά των αλλοδόξων που βρίσκονταν στο ελληνικό έδαφος αλλά κατά των εξωτερικών εχθρών. Στόχος της ήταν να διατηρήσει αμείωτη την πίστη των αγωνιστών και να τονώσει την πίστη όσων είχε κλονιστεί από τις μεθοδεύσεις των Βουλγάρων, που στόχευαν στον εκβουλαρισμό των Ελλήνων.³

Τα πρώτα χρόνια του Αγώνα στην περιοχή της Θράκης δεν υπήρχε η βουλγαρική προπαγάνδα, γι αυτό και το ελληνικό στοιχείο ήταν το επικρατέστερο. Η προπαγάνδα άρχισε να εμφανίζεται υπέρ της Εξαρχίας στις αρχές του 1907. Στην Αλεξανδρούπολη τοποθετήθηκε υποπρόξενος για να ελέγχει την κατάσταση. Για την αντιμετώπιση των προπαγανδιστικών ενεργειών ιδρύθηκαν αντιπροπαγανδιστικοί γυμναστικοί και φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι σε διάφορες πόλεις της Θράκης. Στα τέλη του 1907 εμφανίστηκαν ένοπλες βουλγαρικές συμμαορίες, αλλά εξαιτίας της αντιπροπαγανδιστικής δράσης, αυτές εξουδετερώθηκαν αμέσως. Στις 10 Νοεμβρίου εισέβαλε από τη Βουλγαρία συμμαορία 200 ανδρών με απόσπασμα τουρκικού στρατού κοντά στην Αλεξανδρούπολη, αλλά γρήγορα εγκατέλειψαν την προσπάθεια.⁴

Αργότερα, στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου (1912-1918) η Θράκη βρέθηκε στο επίκεντρο των επεκτατικών βλέψεων των βαλκανικών κρατών. Οι αναπόφευκτες πολεμικές αντιπαραθέσεις επηρέασαν δραματικά τη θέση της Εκκλησίας και του ποιμνίου στην ελληνική επικράτεια. Κατά την πρώτη φάση της βαλκανικής εμπλοκής καταστράφηκαν πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά της Ανατολικής Θράκης.⁵ Οι πολεμικές συγκρούσεις που σημειώθηκαν εξόντωσαν συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς.⁶ Τα βουλγαρικά στρατεύματα και οι τουρκικές επιχειρήσεις αντεκδίκησης κατέλαβαν πληθυσμούς αμέσως μετά την ήττα των τουρκικών στρατευμάτων. Στη σημερινή Δυτική Θράκη διενεργήθηκαν δολοφονίες, παραβιάστηκαν και καταλύθηκαν απαράγραπτα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά προνόμια του ελληνισμού, καταλήφθηκαν ελληνικά σχολεία και επιχειρήθηκε ο εκβουλαρισμός του ελληνικού πληθυσμού. Και ενώ τα πράγματα έδειχναν ευοίωνα, ότι με την έναρξη του δευτέρου βαλκανικού πολέμου ο ελληνικός στρατός θα απελευθέρωνε τη σημερινή ελληνική Θράκη, η Ανατολική Θράκη ανακαταλαμβάνονταν από τον τουρκικό στρατό. Η συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913), που παραχωρούσε τη Δυτική Θράκη στη Βουλγαρία, επανέλαβε το σκηνικό του πρώτου βαλκανικού πολέμου. Η νέα βουλγαρική κατοχή στο χώρο της σημερινής ελληνικής Θράκης (Ξάνθη, Κομοτηνή, Αλεξανδρούπολη, Μαρώνεια, Μάκρη και Φέρρες) εξανάγκασε τους

³ «Η ελληνική Εκκλησία κατά τον Μακεδονικό αγώνα», *Η σύγχρονος ελληνική Εκκλησία-Αι υπηρεσίες της Εκκλησίας προς το έθνος κατά την λήξαν εκατονταετηρίδα 1821-1921*, εκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2020, 159 επ.

⁴ Π. Α. Τσάμης, *Μακεδονικός Αγών*, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1975, 408.

⁵ Κ. Βακαλόπουλος, *Η θρακική έξοδος (1918-1922)-Από τη γενοκτονία την παλιννόστηση το ταγιάρικο καθεστώς και την απελευθέρωση στο δεύτερο ξεριζωμό*, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 1999, 459 επ..

⁶ Α. Αγγελόπουλος, *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων χωρών (1912-1928)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982, 70.

κατοίκους να τραπούν σε φυγή. Τον Οκτώβριο του 1913 οι Βούλγαροι εισχώρησαν στο Δεδέαγατς και κατέλαβαν τα ελληνικά σπίτια, το μητροπολιτικό μέγαρο και τα ελληνικά σχολεία. Λίγο αργότερα παραδόθηκε η Κομοτηνή στο βουλγαρικό στρατό και αμέσως ξεκίνησαν οι βιαιοπραγίες σε βάρος των Ελλήνων. Στην Ξάνθη και στο Σουφλί λεηλατήθηκαν περιουσίες, εκδιώχθηκαν κάτοικοι· μέχρι που το Σεπτέμβριο του 1915 η περιοχή του Διδυμοτείχου πέρασε στη βουλγαρική κατοχή. Αμέσως άρχισαν οι καταλήψεις των ελληνικών εκκλησιών και οι διώξεις Ελλήνων ιερέων. Τα ελληνικά σχολεία μετατράπηκαν σε βουλγαρικά, έτσι ώστε να επιτευχθεί με συστηματικό τρόπο ο εκβουλγαρισμός των ελλήνων.⁷

Το Εκκλησιαστικό Αρχιερατικό Συμβούλιο⁸ επέδειξε ιδιαίτερη πρόνοια για όλα τα θύματα της βουλγαρικής κατοχής. Η Εκκλησία των Νέων Χωρών σε συνεργασία με τις υπηρεσίες του κράτους ανέλαβε την υγειονομική περίθαλψη, την ψυχολογική και κάθε υλική στήριξη· οργανώνοντας εράνους και μεριμνώντας για την εγκατάσταση και τον ιματισμό τους. Όλες αυτές οι διπλωματικές ενέργειες που αποσκοπούσαν στην προσωρινή αποκατάστασή τους διήρκησαν μέχρι το 1918, όπου τα ηττημένα βουλγαρικά στρατεύματα κατοχής εγκατέλειψαν τα εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης και οι άνθρωποι μπορούσαν πια να επιστρέψουν στις εστίες τους.⁹

Κατά τη Μικρασιατική εκστρατεία η Εκκλησία προσέφερε ηθική συμπαράσταση στους στρατιώτες και είχε αναπτύξει ιδιαίτερη φιλανθρωπική δράση εκτός του πεδίου των μαχών και του αγωνιζόμενου στρατού. Το κηρυγματικό έργο της Εκκλησίας ήταν αυτό που στήριζε ηθικά τον στρατό και το λαό. Η τέλεση των ιερών μυστηρίων λειτουργούσε ως ηθικός και ψυχολογικός συμπαραστάτης, παρέχοντας παρηγοριά. Οι ιερείς ήταν προσηλωμένοι στα θρησκευτικά τους καθήκοντα ενισχύοντας το θρησκευτικό συναίσθημα των αγωνιστών. Η θρησκευτική πίστη αποτελούσε απαραίτητο εφόδιο στη διεξαγωγή του αγώνα. Η θρησκεία είχε αποδειχθεί ότι προκαλούσε τον εθνικό ενθουσιασμό και παρείχε ενθάρρυνση· εφόδια απαραίτητα για τη διεξαγωγή του αγώνα. Η πίστη στο Θεό δημιουργούσε αισθήματα αυταπάρνησης και νίκης κατά του εχθρού. Το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας ενίσχυε ψυχικά και σωματικά τον πιστό και η Θεία Κοινωνία λειτουργούσε ως ενοποιητικός σύνδεσμος μεταξύ των αγωνιστών. Το μυστήριο της εξομολόγησης και η πνευματική προετοιμασία ήταν καθοριστικά για να ανταπεξέλθει ο πιστός ενώπιον της εικόνας των νεκρών συναγωνιστών του. Η μοναδική παρηγοριά τού κάθε αγωνιστή ήταν η πίστη ότι ο Θεός είναι κοντά τους· και μια τέτοια σκέψη τον καθιστούσε ικανό να αντέχει και να υπομένει τις σκληρές μάχες. Γι αυτό οι μητροπολίτες και οι εφημέριοι έδιναν ιδιαίτερη αξία και σημασία στη διατήρηση των Λειτουργιών. Η τέλεσή τους ήταν απαραίτητη, παρά τις αντίξοες συνθήκες στις οποίες αυτή πολλές φορές διεξαγόταν.¹⁰

⁷ Ο.π., *Η θρακική έξοδος (1918-1922)-Από τη γενοκτονία την παλιννόστηση το ταγιάρικο καθεστώς και την απελευθέρωση στο δεύτερο ξεριζωμό*, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 1999, 459 επ.

⁸ Στη δικαιοδοσία του οποίου περιλαμβάνονταν κυρίως η Ανατολική Μακεδονία και σε κάποιες περιπτώσεις και η Δυτική Θράκη. Από Α. Αγγελόπουλος, *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων χωρών (1912-1928)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982, 70.

⁹ Α. Αγγελόπουλος, *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων χωρών (1912-1928)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982, 70 επ.

¹⁰ «Η ελληνική Εκκλησία κατά τον Μικρασιατικό αγώνα», *Η σύγχρονος ελληνική Εκκλησία-Αι υπηρεσίες της Εκκλησίας προς το έθνος κατά την λήξαν εκατονταετηρίδα 1821-1921*, εκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2020, 228 επ.

Οι προσαρτήσεις του 1912-1913, όπως και οι προσαρτήσεις του 1920, απέβλεπαν περισσότερο στην εδαφική επέκταση σε βάρος της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρά στην απελευθέρωση των αλύτρωτων ελληνικών εδαφών. Με την ήττα της Μικρασιατικής εκστρατείας η επεκτατική πολιτική του ελληνικού κράτους έλαβε τέλος. Η τάση του ολοκληρωτισμού που επικρατούσε από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, περιορίζεται πια στην εθνική ομογενοποίηση της επικράτειας, η οποία δεν ήταν εύκολη υπόθεση εξαιτίας της πληθυσμιακής σύνθεσης των περιοχών που προσαρτήθηκαν. Η κάθαρση της ελληνικής επικράτειας επιτυγχάνεται με τις βίαιες μετακινήσεις των πληθυσμών. Τα σταθερά ευρωπαϊκά σύνορα διαμορφώθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Με την ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία το ελληνικό κράτος κατάφερε να αποκτήσει μια ελληνική πληθυσμιακή πλειοψηφία στις ελληνικές Νέες Χώρες, δηλαδή στις περιοχές που προσαρτήθηκαν στο διάστημα 1912-1920.¹¹

1.2. Η συμβολή του μητροπολίτη Αίνου Ιωακείμ Γεωργιάδη (1907-1923)

Ο Ιωακείμ Γεωργιάδης διετέλεσε αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Ξάνθης, το 1903, στη Χριστούπολη και στη συνέχεια εκλέχθηκε μητροπολίτης Αίνου, το 1907. Διακρίθηκε για την εθνική του δράση υπέρ όσων βρίσκονταν υπό την βουλγαρική και τουρκική απειλή. Ήταν μέλος της Ι. Συνόδου κατά την περίοδο 1913-1917.¹² Θεωρούνταν εξέχουσα εκκλησιαστική προσωπικότητα για την κοινωνική του προσφορά στους Έλληνες χριστιανούς της περιοχής της Θράκης. Ήταν ο τελευταίος μητροπολίτης Αίνου.¹³ Η εκλογή του συμπίπτει με την παρουσία του Ίωνος Δραγούμη στην περιοχή και τα μητροπολιτικά του καθήκοντα ολοκληρώνονται με την ενσωμάτωση της θρακικής περιοχής της Αλεξανδρούπολης στο ελληνικό κράτος.¹⁴

Το 1907 σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές οργάνωσε την ανέγερση σχολείου σε οικόπεδο της μητρόπολης που θα εκπλήρωνε τους σκοπούς της ελληνικής και χριστιανικής παιδείας. Το σχολείο ανεγέρθη στο λοφίσκο του Αγίου Νικολάου. Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, το σχολείο διατέθηκε ως καταφύγιο για όσους κινδύνευαν από τις επιθέσεις των κομιτατζήδων, οι οποίοι συνέχιζαν να στρέφονται κατά των Τούρκων. Ο Ιωακείμ ήταν πρόθυμος να προστατεύσει όποιον ζητούσε βοήθεια και ο ίδιος επινοούσε τεχνάσματα για να αποφύγει τις τουρκικές συγκρούσεις στην περιοχή του απροστάτευτου Δεδέαγατς.¹⁵ Κατά τη διάρκεια των μητροπολιτικών του καθηκόντων στη μητρόπολη Αίνου συνέγραψε το έργο *Μαύρη Βίβλος των διωγμών των Ελλήνων*, το οποίο λογοκρίθηκε από την τουρκική κυβέρνηση με το επιχείρημα ότι επρόκειτο για ένα προπαγανδιστικό έργο της ελληνικής κυβέρνησης.¹⁶

¹¹ Γ. Μήλιος, Η διαμόρφωση του νεοελληνικού έθνους και κράτους ως διαδικασία οικονομικής και πληθυσμιακής ομογενοποίησης-Ιστορικές αναφορές και θεωρητικά συμπεράσματα για το ζήτημα των μειονοτήτων στο *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα* εκδ. Κριτική, Αθήνα 1997, 307.

¹² «Ο Σεβ. Μητροπολίτης Αίνου Ιωακείμ Γεωργιάδης» *Πανελλήνιων Λεύκωμα Εθνικής εκατονταετηρίδος 1821-1921*. Ιωάννης Χρ. Χατζηγιάννου. Τόμος ΣΤ΄ Εκκλησία-Κλήρος. (1922): 104.

¹³ Η μητρόπολη Αίνου μετονομάστηκε σε μητρόπολη Αλεξανδρουπόλεως, το 1923.

¹⁴ <https://www.wikiwand.com>

¹⁵ Ο.π.

¹⁶ Ο.π.

Διετέλεσε πρόεδρος φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και συνέδραμε στο έργο της περίθαλψης και αποκατάστασης των προσφύγων μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών.¹⁷ Με συνοδική απόφαση συστάθηκαν στις μητροπόλεις σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές γραφεία διαμαρτυρίας, στα οποία οι εγκατασταθέντες πρόσφυγες της παλιννόστησης μπορούσαν να απευθύνονται για να αναφέρουν οποιαδήποτε βίαιη συμπεριφορά ή να ζητήσουν βοήθεια για να επιστρέψουν στις εστίες τους.¹⁸ Είχαν συσταθεί επιτροπές που θα αναλάμβαναν την επικοινωνία με το Πατριαρχείο με τη συνεργασία και καθοδήγηση του Ιωακείμ.¹⁹ Ο Ιωακείμ έστειλε συχνά επιστολές στο Πατριαρχείο, στις οποίες περιέγραφε τις κακουχίες του ελληνικού πληθυσμού της Θράκης. Η περιοχή είχε να αντιμετωπίσει σεισμούς, πολέμους και τα επακόλουθά τους. Οι δεινή κατάσταση την οποία βρισκόταν η περιοχή ανάγκαζε τον Ιωακείμ να βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με το Πατριαρχείο για να μεταφέρει την αξιοθρήνητη θέση την οποία βρισκόταν ο τυραννισμένος ελληνικός πληθυσμός του Δεδέαγατς από τις βουλγαρικές αρχές.²⁰

Σε επιστολή του περιέγραφε τις κακουχίες, γράφοντας ότι δοκιμάζεται οικτρά η άτυχη Θράκη από τα δεινοπαθήματα των χριστιανών υπηκόων του κράτους εξαιτίας της βουλγαρικής απανθρωπιάς. Επισημαίνει ότι κάθε πολίτευτής και κυβερνήτης οφείλει να τηρήσει την βουλγαροτουρκική συνθήκη, υπαινισσόμενος ότι οι νέοι κύριοι της Δυτικής Θράκης δεν έλαβαν υπόψη τη συνθήκη και βιοπραγούσαν κατά των χριστιανών. Ο Ιωακείμ στην επιστολή αναφέρεται στον απαγχονισμό χριστιανού στο χωριό Κεμερλή που υπαγόταν στη διοίκηση της μητρόπολης Αίνου. Χωρίς καμία αντίσταση ή διαμαρτυρία από τους Έλληνες υπηκόους των Οθωμανών υπέστη βασανιστήρια και αυτό δεν ήταν το μοναδικό περιστατικό· το Δεδέαγατς ταλαιπωρούνταν από τον βουλγαρικό στρατό, ο οποίος στο όνομα του νόμου και του βασιλιά λεηλατούσε την κοινοτική και ιδιωτική περιουσία. Ο στρατιωτικός νόμος που επιβλήθηκε επέτρεπε απροκάλυπτα και ανενόχλητα να διαπράττονται αρπαγές και βιασμοί. Άνευ δικαιολογίας και επιχειρήματος επιβλήθηκαν τυραννικά μέτρα πάσης φύσεως: περιορισμό εντός των οικιών με τη δύση του ηλίου, απαγόρευση λειτουργίας των καταστημάτων, αυστηρή απαγόρευση συνάθροισης και επικοινωνίας. Απαγόρευσαν στους κατοίκους να επιστρέψουν στο Δεδέαγατς και καταλάμβαναν τις οικίες τους στο όνομα αυθαίρετων νόμων. Ο Ιωακείμ διατείνεται ότι κανείς βουλγαρικός, στρατιωτικός ή βαρβαρικός νόμος δεν επιτρέπει να υπόκεινται οι άνθρωποι της υπαίθρου σε τέτοια κακουργήματα. Οι κάτοικοι του Δεδέαγατς κατέφυγαν στην Αίνο, επειδή οι ερειπωμένοι τουρκοί συνοικισμοί πυρπολήθηκαν από τους κομιτατζήδες και τις ορδές στρατιωτών -δήθεν τακτικού στρατού. Περιγράφει ως δυστυχείς τους Έλληνες ορθόδοξους κατοίκους των χωριών Καβατζήκι και Πασμακτζή, τα οποία ανέχτηκαν τη βαρβαρική μανία: ληστείες, βασανιστήρια, δολοφονίες και βιασμοί του μισού γυναικείου πληθυσμού. Ο Ιωακείμ επισημαίνει ότι το ανθρώπινο και το θείο δίκαιο σέβεται την ιστορία και την εθνολογική σύσταση του πληθυσμού γι αυτό και επιτρέπει το δικαίωμα κυριότητας της ατυχούς χώρας, η οποία βρίσκεται υπό την κατοχή των Βουλγάρων. Η

¹⁷ Ο.π.

¹⁸ «Ειδήσεις» στο *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 42 (1991): 161-168.

¹⁹ «Το ζήτημα των προσφύγων Θράκης» στο *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 38. (1990): 155-166.

²⁰ «Δεινά πολέμου-Ειρήνης δεινά» στο *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 37 (1990): 423-436.

επέκταση ενός πολιτισμένου κράτους δεν επιχειρείται δια της βίας αλλά με τη συνετή και δίκαιη διοίκηση. Καταφέρεται κατά του βουλγαρικού κράτους επειδή οι συνταγματικές του ρυθμίσεις δεν συνάδουν με την ευρωπαϊκή αντίληψη περί πολιτισμένου κράτους.²¹

Ο Ιωακείμ συνεχίζει στην επιστολή του προς το Πατριαρχείο ότι οι βουλγαρικές αρχές κατέσχεσαν τα εκπαιδευτήρια και τον ιερό μητροπολιτικό ναό και εγκατέστησαν βούλγαρο σχισματικό ιερέα. Αφαίρεσαν από το ναό όλα τα ιερά πράγματα και λεηλάτησαν την κοινότητα με αποτέλεσμα οι χριστιανοί να εκκλησιάζονται χωρίς εκκλησία και ιερέα, καθότι ο αρχιερατικός επίτροπος που εγκατέστησε ο Ιωακείμ δεχόταν απειλές και απομακρύνθηκε βιαίως από την τέλεση των ιερατικών του καθηκόντων. Ο Ιωακείμ ήταν απόλυτα συνδεδεμένος με την κοινότητά του και γνώριζε τα προβλήματα των χριστιανών. Του εξέφραζαν τα παράπονά τους και τις ανησυχίες τους και 'κείνος θεωρούσε χρέος του να μεταβιβάζει στο Πατριαρχείο τις συνθήκες που επικρατούν στο ελληνικό έδαφος. Η ανθελληνική και απάνθρωπη συμπεριφορά των αξιωματικών και του στρατού στο Δεδέαγατς απασχολούσε τον Ιωακείμ γι αυτό και είχε αποκτήσει το ρόλο του διαμεσολαβητή μεταξύ χριστιανών και Πατριαρχείου. Έπρεπε να βρεθεί λύση ώστε να απαλλαγεί το ποίμνιο από τον όλεθρο και την καταστροφή.²²

1.3. Ζητήματα Εκκλησίας και κλήρου στις αρχές του 20ού αιώνα

Η εν γένει κοινωνική και οικονομική κατάσταση του κλήρου των Νέων Χωρών θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως άθλια· και κυρίως αυτή του εφημεριακού κλήρου. Το Ανώτατο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο επέδειξε επισταμένη προσοχή στο πρόβλημα της επιβίωσής του, αποφαινόμενος ότι τα τρία φλέγοντα ζητήματα αυτής της περιόδου ήταν η μηνιαία αντιμισθία των αρχιερέων και ιερέων, η περίθαλψη των προσφύγων ιερέων της Ανατολικής Μακεδονίας και τη Θράκης και η εκπαιδευτική κατάρτιση των εφημερίων.²³

Ο ενοριακός κλήρος ζούσε με ελάχιστους πόρους διαβίωσης καθότι ο μοναδικός πόρος προερχόταν από τις ιεροτελεστίες και την ολέθρια νοοτροπία των φιλοδωρημάτων. Οι πρόσοδοι των ενοριών ήταν ελάχιστες, καθότι τα έσοδα από τις βασικές ιεροπραξίες ήταν μηδαμινά και τούτο είχε ως αποτέλεσμα οι ιερείς -κυρίως των επαρχιών- να ζουν εξαθλιωμένοι. Το ποίμνιο όχι μόνο δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να καταβάλει ένα σεβαστό ποσό ως αντίτιμο για τις ιεροτελεστίες αλλά σε πολλές περιπτώσεις αναγκαζόταν να διαπραγματεύεται το οικονομικό κόστος της ιεουργίας. Ο κλήρος είχε εκπέσει στη συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας και το ποίμνιο δεν αντιλαμβανόταν τη θνητότητα των ιερέων και κυρίως το γεγονός ότι και εκείνοι έχουν να καλύψουν παρόμοιες ανάγκες. Είχε πλέον καταστεί σαφές στον ανώτερο κλήρο ότι οι ιερείς βίωναν μια κατάσταση οικονομικής δουλείας και ένδειας από την οποία έπρεπε να απαλλαγούν.²⁴

Με την εδαφική επέκταση στην περιοχή της Θράκης σημειώθηκαν ελλείψεις σε κληρικούς και ενορίες, οι οποίες έπρεπε να καλυφθούν. Για πρώτη φορά γίνεται λόγος για εισφορά των πιστών που θα διαχειρίζονται από κοινού η Εκκλησία με το κράτος σε συνεργασία με τις

²¹ Ο.π.

²² Ο.π.

²³ Α. Αγγελόπουλος, *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων χωρών (1912-1928)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982, 94.

²⁴ «Ο ενοριακός ημών κλήρος» στο *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικών Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 38. (1990): 107-126.

μητροπόλεις με σκοπό τη μισθοδοσία του κλήρου. Έτσι, θα έπαυε η αγοραπωλησία των ιεροπραξιών και ο κλήρος θα αποκτούσε της αξιοπρέπειά του. Η βελτίωση της οικονομικής και κατά συνέπεια της κοινωνικής κατάστασης του κατώτερου κλήρου θα προσέβλεπε στη μόρφωσή του. Ούτως ή άλλως οι ιερείς είχαν ήδη αναλάβει την εκπαίδευση του λαού έτσι ώστε να εμπεδωθεί η χριστιανική πίστη και ηθική. Έπρεπε ο λαός της Θράκης να διατηρήσει τις χριστιανικές του παραδόσεις και την εθνική χριστιανική συνείδηση· και αυτό ήταν έργο αποκλειστικά των ιερέων. Μια τέτοια οργάνωση θα είχε ως συνέπεια την μείωση των δαπανών για τη δημοτική εκπαίδευση και τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των ιερέων. Η συνεργασία ήταν επωφελής για το εθνικό συμφέρον και την Εκκλησία, όπως άλλωστε αποδείχτηκε τα πρώτα έτη ίδρυσης του ελληνικού κράτους.²⁵

Με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων και τις εδαφικές προσαρτήσεις και τις διεκδικήσεις του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου υπήρξε ενδιαφέρον για τη διευθέτηση εκκλησιαστικών ζητημάτων^{26,27}. Η μισθοδοσία του ενοριακού κλήρου ρυθμίστηκε με τον νόμο 1328 *Περί παροχής μισθού εις τους εφημερίους των Νέων Χωρών*, το 1918. Στα άρθρα του οριζόταν η ενοριακή εισφορά για κάθε ενορίτη, η οποία θα ήταν ανάλογη με τον πληθυσμό της ενορίας, έτσι ώστε να αυξηθούν τα ετήσια έσοδα των ενοριακών ναών. Ο μηνιαίος μισθός των εφημερίων θα καταβαλόταν από το συσταθέν ενοριακό ταμείο, ο οποίος θα ήταν ανάλογος των εσόδων του εκάστοτε ναού, τη μόρφωση και τα γενικά προσόντα των εφημερίων.²⁸ Ωστόσο, ο νόμος στην εφαρμογή του αντιμετώπισε δυσκολίες εξαιτίας της αδυναμίας ή αδιαφορίας των ενοριτών να καταβάλουν την εισφορά που τους αναλογούσε. Το 1919 ο εν λόγω νόμος αναθεωρήθηκε έτσι ώστε να καταστεί αποτελεσματικότερη η εφαρμογή του. Το ποσό της ενοριακής εισφοράς διπλασιάστηκε και η καταβολή της πραγματοποιούνταν μέσω του δημοσίου ταμείου και στη συνέχεια καταβαλόταν στις μητροπόλεις, οι οποίες στη συνέχεια ήταν υπεύθυνες να καταβάλουν το μισθό στους εφημερίους. Ο νόμος θα ίσχυε προσωρινά μέχρι την οριστική ρύθμιση της μισθοδοσίας του κλήρου μέσω νομοσχεδίου της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής.²⁹ Όμως, η σύσταση της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής που προέβλεπε την αναθεώρηση και σύνταξη της εκκλησιαστικής νομοθεσίας και η θέσπιση εκκλησιαστικών νόμων, οι οποίοι θα ρύθμιζαν τα εκκλησιαστικά πράγματα, δεν επέφεραν διορθωτικές διατάξεις στους ψηφισθέντες νόμους.³⁰

Σημασία έχει ότι μολονότι η Εκκλησία βρισκόταν στο ίδιο πολιτειακό καθεστώς με αυτό του προηγούμενου αιώνα, έδειχνε ενδιαφέρον για την πνευματική και οικονομική ανόρθωση του κλήρου. Το αιτούμενο της Εκκλησίας κυρίως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο ήταν η κατοχύρωση της αυτονομίας της και η ανάδειξη του ρόλου της αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδος.³¹ Η αυτονομία της εκφράστηκε ως την υποχρέωσή της να υπηρετεί

²⁵ Ο.π.

²⁶ Το 1903 εισηγήθηκαν σχετικά νομοσχέδια από τον Θεόκλητο αλλά αυτά δεν έγιναν δεκτά παρά το γεγονός ότι στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη αυτό το ζήτημα είχε διευθετηθεί. Από Α. Νανάκης, *Εκκλησία εθναρχούσα και εθνική*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, 166.

²⁷ Α. Νανάκης, *Εκκλησία εθναρχούσα και εθνική*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, 166.

²⁸ «Περί παροχής μισθού εις τους εφημερίους των Νέων Χωρών» Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, τεύχος Α΄, Αρ. φύλλου 89.(1918): 565-576.

²⁹ Α. Αγγελόπουλος, *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων χωρών (1912-1928)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982, 94.

³⁰ Ο.π., 141.

³¹ Ο.π., 142 επ..

την κρατική υπόσταση του εθνικού και ελληνοχριστιανικού ιδεώδους³² -που υπηρετούσε εξαρχής της ίδρυσης του ελληνικού κράτους· λειτουργώντας επικουρικά στην επίτευξη των στόχων της Ελλάδας -ηθικοποιώντας, διαμορφώνοντας και διαπλάθοντας χρηστούς πολίτες.³³ Από εδώ και στο εξής, η Εκκλησία συνεχίζει να προσφέρει στο πλαίσιο της νόμου κρατούσης πολιτείας και της συναλληλίας, όπως διατυπώθηκε στον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος το 1923.³⁴ Σ' αυτό το σημείο εκκινεί ένας νέος τρόπος λειτουργίας της Εκκλησίας, όπου τα εκκλησιαστικά ζητήματα θα ρυθμίζονται από το ανώτατο διοικητικό όργανο της Εκκλησίας της Ελλάδος, την Ιερά Σύνοδο της Ιεραρχίας και δύο έτη αργότερα με την συνεπικουρία της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου.³⁵ Το ζήτημα της μισθοδοσίας του κλήρου τέθηκε εκ νέου επί τάπητος και το εν λόγω νομοσχέδιο ψηφίστηκε στις 17 Νοεμβρίου 1923 βελτιώνοντας την οικονομική κατάσταση του εφημεριακού κλήρου της αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδος και των Νέων Χωρών.³⁶

Πηγές

«Ο Σεβ. Μητροπολίτης Αίνου Ιωακείμ Γεωργιάδης» *Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής εκατονταετηρίδος 1821-1921*. Ιωάννης Χρ. Χατζιωάννου. Τόμος ΣΤ' Εκκλησία-Κλήρος. (1922): 104.

«Ειδήσεις» στο *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 42 (1991): 161-168.

«Δεινά πολέμου-Ειρήνης δεινά» στο *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 37 (1990): 423-436.

«Ο ενοριακός ημών κλήρος» στο *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 38. (1990): 107-126.

«Το ζήτημα των προσφύγων Θράκης» *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Τόμος 38. (1990): 155-166.

«Περί παροχής μισθού εις τους εφημερίους των Νέων Χωρών» *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τεύχος Α', Αρ. φύλλου 89.(1918): 565-576.

---

³² Οπ.π., 165.

³³ Οπ.π., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Υστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία-Από το γένος και την εθναρχία στο έθνο*, εκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2013, 267 επ..

³⁴ Οπ.π., 2007, 165.

³⁵ Κ. Παπαγεωργίου, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο-Θεωρία και νομολογία*, εκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2013, 62.

³⁶ Οπ.π., *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων χωρών (1912-1928)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982, 95.

Βιβλιογραφία

Αγγελόπουλος Α., *Η εκκλησιαστική ιστορία των νέων χωρών (1912-1928)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982.

Βακαλόπουλος, Κ. Α., *Σύγχρονα εθνολογικά όρια του ελληνισμού στα Βαλκάνια-Θεωρητική προσέγγιση και ιστορική ερμηνεία της βαλκανικής συνύπαρξης*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1994.

- *Επίτομη Ιστορία της Μακεδονίας*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988.

- *Η θρακική έξοδος (1918-1922)-Από τη γενοκτονία την παλιννόστηση το ταγιάρικο καθεστώς και την απελευθέρωση στο δεύτερο ξεριζωμό*, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 1999.

«Η ελληνική Εκκλησία κατά τον Μακεδονικό αγώνα» & «Η ελληνική Εκκλησία εν τω Μικρασιατικώ αγώνι», *Η σύγχρονος ελληνική Εκκλησία-Αι υπηρεσίες της Εκκλησίας προς το έθνος κατά την λήξασαν εκατονταετηρίδα 1821-1921*, εκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2020.

Μήλιος, Γ., *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού έθνους και κράτους ως διαδικασία οικονομικής και πληθυσμιακής ομογενοποίησης-Ιστορικές αναφορές και θεωρητικά συμπεράσματα για το ζήτημα των μειονοτήτων στο Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1997.

Νανάκης, Α., *Εκκλησία εθναρχούσα και εθνική*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.

- *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία-Από το γένος και την εθναρχία στο έθνος*, εκδ.. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2013

Παπαγεωργίου, Κ., *Εκκλησιαστικό Δίκαιο-Θεωρία και νομολογία*, εκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2013, 62.

Τσάμης, Π. Α., *Μακεδονικός Αγών*, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1975.

Διαδικτυακές πηγές

https://www.wikiwand.com/el/%CE%9C%CE%B7%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%99%CF%89%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC_%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82 Προσπελάστηκε 10/7/2022

Βιογραφικό σημείωμα

Το 2019 αποφοίτησα από το τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ και διανύω το τέταρτο έτος των σπουδών μου στο τμήμα Πολιτικών Επιστημών της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ. Το 2021 έλαβα το δίπλωμα από το ΠΜΣ "Θεολογία και Πολιτισμός" στην ειδίκευση "Συστηματική Θεολογία, Κοινωνιολογία και Σπουδή της Θρησκείας" Θεολογίας ΑΠΘ και θέμα διπλωματικής εργασίας "Η λατρεία στις πλουραλιστικές κοινωνίες-Διεπιστημονική προσέγγιση" και το 2022 από το ΠΜΣ "Θεωρία Δικαίου και Διεπιστημονικές Νομικές Σπουδές" Νομική Σχολή ΑΠΘ με θέμα διπλωματικής εργασίας "Σχέσεις κράτους-Εκκλησίας και μισθοδοσία του Κλήρου". Σήμερα, βρίσκομαι στο στάδιο της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας στο ΔΠΜΣ "Δημιουργική Γραφή" στην κατεύθυνση "Δημιουργική γραφή και λογοτεχνική συγγραφή" Κινηματογράφου ΑΠΘ και Νηπιαγωγών του ΠΔΜ. Από το 2017-2019 έχω παρακολουθήσει σεμινάρια δημιουργικής γραφής στον Ιανό, το ΚΔΒΜ Academia Cuclturalis και στο Πολιτιστικό Κέντρο Βαβυλωνία· και το 2022 παρακολούθησα το μάθημα *Δημιουργική γραφή και αφηγηματική δημοσιογραφία* του τμήματος Δημοσιογραφίας ΑΠΘ.